

HORIZONTAL FACILITY FOR WESTERN BALKANS AND TURKEY

Jačanje zaštite nacionalnih manjina u Srbiji

Izveštaj **o upotrebi jezika nacionalnih manjina u vezi sa pravosuđem** **u Republici Srbiji**

Pripremili:

*Prof. dr. Stefan Oeter, samostalni konsultant,
profesor komparativnog javnog prava i međunarodnog javnog prava
na Univerzitetu u Hamburgu,
direktor Instituta za međunarodne odnose na Univerzitetu u Hamburgu*

i

*Prof. dr Ivana Krstić, samostalna konsultantkinja,
profesorka međunarodnog javnog prava i ljudskih prava na Univerzitetu u Beogradu,
upravnica Centra za ljudska prava na Univerzitetu u Beogradu*

Septembar 2017. godine

Ovaj dokument izrađen je zahvaljujući sredstvima Zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope. Ovdje izraženi stavovi ni na koji način ne mogu se smatrati zvaničnim mišljenjem Evropske unije ili Saveta Evrope.

1. Uvod: Mandat, obim, glavna pitanja i glavni izvori

Izveštaj koji sledi sastavljen je u okviru Zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope "Horizontal Facility" za Zapadni Balkan i Tursku. Ova program ima zadatak da pomogne državama korisnicama u Jugoistočnoj Evropi i Turskoj u usklađivanju sa standardima Saveta Evrope i pravnim tekovinama Evropske unije kao preduslovom za pristupanje EU. Deo takozvanih Kopenhaških kriterijuma pristupanja su osnovni zahtevi u pogledu zaštite manjina. Zbog toga što ne postoje strogi standardi zaštite manjina u samom zakonu EU, standardi koje treba primeniti u ovom kontekstu uglavnom su standardi Saveta Evrope ustanovljeni u velikom broju dokumenata i konvencija. Relevantni standardi mogu se naći naročito u dve specijalizovane konvencije Saveta Evrope koje se bave pitanjima nacionalnih manjina: Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina (FCNM) i Evropskoj povelji o regionalnim ili manjinskim jezicima (ECRML). U tumačenju ovih normativnih referentnih tačaka od posebnog značaja jesu nalazi nadzornih tela osnovanih u skladu sa ovim konvencijama (kao i preporuke koje je Komitet ministara usvojio u vezi sa tim nalazima).

Izveštaj ima za cilj da pomogne srpskim vlastima u poboljšavanju zakonskog okvira, politike i prakse u vezi sa upotrebom manjinskih jezika u kontekstu pravosuđa, a u skladu sa odredbama FCNM i ECRML. S obzirom na to da su pojedina pitanja obuhvaćena ovim izveštajem, naročito važeće zakonodavstvo o manjinama i upotrebi manjinskih jezika, relevantna i za upotrebu manjinskih jezika u administrativnim postupcima, obezbeđena je koordinacija sa međunarodnim konsultantom koji se bavi ovom oblašću.

Izveštaj se bavi zakonskom regulativom o upotrebi manjinskih jezika u sudskom sistemu, a posebno njenim sprovođenjem u praksi. Izveštaj je zasnovan na relevantnom domaćem zakonodavstvu i prati izveštaje Savetodavnog komiteta za Okvirnu konvenciju (ACFC) i Komiteta eksperata Evropske povelje (COMEX), kao i ostale stručne analize. Nalazi o praktičnom sprovođenju jezičkih prava u vezi sa pravosuđem zasnovani su na analizi pomenutih materijala, ali i na direktnoj razmeni mišljenja sa srpskim vlastima, pravnim stručnjacima i predstavnicima nacionalnih manjina u Srbiji, sprovedenoj tokom misije stručnjaka u junu 2017. godine.

2. Zakonski okvir za zaštitu jezičkih prava govornika manjinskih jezika u Republici Srbiji

U Srbiji, prema najnovijim podacima iz popisa (2011),¹ više od 18% stanovništva pripada raznim nacionalnim manjinama. Geografska raspoređenost ovih manjina prilično je neravnomerna. Dok je Vojvodina veoma raznolik društveni prostor sa čitavim nizom etničkih grupa koje žive zajedno, veliki delovi centralne Srbije etnički su prilično homogeni (sa izuzetkom romske manjine). Albanska manjina koncentrisana je u južnoj Srbiji, oblast oko Novog Pazara karakteristična je po velikoj zastupljenosti Bošnjaka, a u nekim istočnim pograničnim područjima centralne Srbije žive male manjinske zajednice (kao što su Vlasi i Bugari).

Autonomna Pokrajina Vojvodina već dugo ima specifičan zakonski režim koji odražava etničku i lingvističku raznovrsnost tog regiona. Kada je reč o ostatku zemlje, Srbija je morala da razvije odgovarajući zakonski režim koji odražava njene međunarodne obaveze. Zakonski režim u Srbiji u principu je otvoren za međunarodne standarde i brzo je razvijen zakonski režim u kojem se ogledaju konvencije Saveta Evrope relevantne za zaštitu manjina, odnosno FCNM i ECRML, koje su u Srbiji stupile na snagu 2001. i 2006. godine.

Glavni elementi zaštite prava manjina u Srbiji nalaze se u sledećim dokumentima:

- a) Ustav, koji je usvojen 2006. godine;²
- b) Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (Zakon o nacionalnim manjinama) iz 2002. godine;³
- c) Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (Zakon o nacionalnim savetima) iz 2009. godine;⁴
- d) Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma;⁵

---

¹Prema popisu stanovništva iz 2011, sledeće grupe predstavljaju nacionalne manjine u Srbiji: Mađari 3,53%, Romi 2,05%, Bošnjaci 2,02%, Hrvati 0,81%, Slovaci 0,73%, Crnogorci 0,53%, Vlasi 0,49%, Rumuni 0,41%, Makedonci 0,32%, Bugari 0,26%, Bunjevci 0,23%, Rusini 0,20%, Albanci 0,08%, Ukrajinci 0,08% i ostali 1,6%. Neki od ovih procenata nisu u potpunosti pouzdani kada treba da ukažu na brojnost manjinskih grupa. Kada je reč o romskoj populaciji, razlog za to je tradicionalni otpor romske populacije da se izjasni o svojoj pripadnosti toj grupi (nezvanične procene pokazuju da je stvarni broj Roma mnogo veći od 2% u ukupnom broju stanovnika u Srbiji, između 250.000 i 500.000 (videti ACFC 3. Mišljenje za Srbiju (2013), stav 46). Kada je reč o broju etničkih Albanaca, bojkot popisa od strane ogromnog dela albanske manjine doveo je do suviše niskog rezultata u popisu (ACFC 3 Mišljenje za Srbiju (2013), stav 47).

²Službeni glasnik Republike Srbije, br. 98/2006.

³Službeni glasnik Savezne Republike Jugoslavije, br. 11 od 27. februara 2002.

⁴Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2009.

⁵Službeni glasnik Republike Srbije, br. 45/1991, 53/1993, 67/1994, 101/2005 i 30/2010.

- e) propisi koji su doneti na nivou Autonomne Pokrajine Vojvodina i lokalnih jedinica samouprave.

Osim toga, određeni broj specijalnih statutarnih akata sadrži relevantne odredbe o upotrebi jezika u pravosudnom sistemu. Od posebnog značaja su:

- a) Zakonik o krivičnom postupku;⁶
- b) Zakon o parničnom postupku;⁷
- c) Zakon o prekršajima;⁸
- d) Zakon o upravnim sporovima;⁹
- e) Zakon o organizaciji sudova;¹⁰
- f) Zakon o sudijama;¹¹
- g) Zakon o javnom tužilaštvu.¹²

Većina ovih akata formuliše posebne odredbe o statusu manjinskih jezika i upotrebi tih jezika u sudskim postupcima i ostalim stvarima u vezi sa sudskom administracijom (sa izuzetkom Zakona o upravnim sporovima).

3. Pravo na upotrebu manjinskih jezika u vezi sa pravosuđem

3.1. Usaglašenost zakonskog okvira Srbije sa međunarodnim standardima

3.1.1. Relevantni međunarodni standardi

Međunarodne obaveze koje se odnose na garantovanje (ograničene) upotrebe manjinskih jezika u vezi sa pravosudnim organima potiču uglavnom iz ECRML. FCNM ne sadrži izričite zaštitne mere o upotrebi manjinskih jezika pred sudovima, osim krajnje specifičnog

---

⁶Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁷Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011 i 49/2013.

⁸Službeni glasnik Socijalističke Republike Srbije, br. 25/1982 i 48/1988, i Službeni glasnik Republike Srbije, br. 46/1995- drugi zakon, 18/2005 – drugi zakon, 85/2012, 45/2013 – drugi zakon, 55/2014, 6/2015, 106/2015 – drugi zakon.

⁹Službeni glasnik Republike Srbije, br. 18/2016.

¹⁰Službeni glasnik Republike Srbije, br. 111/2009.

¹¹Službeni glasnik Republike Srbije, br. 116/2008, 58/2009 – odluka Ustavnog suda, 104/2009, 101/2010, 8/2012 – odluka Ustavnog suda, 121/2012, 124/2012 – odluka Ustavnog suda, 101/2013, 111/2014 – odluka Ustavnog suda, 117/2014, 40/2015, 63/2015 – odluka Ustavnog suda, 47/2017.

¹²Službeni glasnik Republike Srbije, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 – drugi zakon, 101/2011, 38/2012 – odluka Ustavnog suda, 121/2012, 101/2013, 111/2014 – odluka Ustavnog suda, 117/2014, 106/2015, 63/2016 – odluka Ustavnog suda.

minimalnog standarda u članu 10. stav 3. FCNM koji garantuje svakome kome je uskraćena sloboda „da bude obavešten, bez odlaganja, na jeziku koji razume, o razlozima hapšenja i o karakteru i uzroku optužbe protiv njega i da se brani na tom jeziku, ako je potrebno, uz besplatnu pomoć tumača“. Ova garancija u velikoj meri odgovara minimalnom standardu opštih ljudskih prava predviđenom u članovima 5. i 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima (ECHR).

U kontekstu ECRML, Srbija je ratifikovala posebne odredbe člana 9. stavovi 1 a (ii), a (iii), b (ii), c (ii), i d, kao i član 9. stav 2 a, b, c i stav 3. u delu III. Ove odredbe odnose se na jezike koji su posebno zaštićeni u delu III prema instrumentu ratifikacije, odnosno na albanski, bugarski, hrvatski, mađarski, romski, rumunski, rusinski, slovački i ukrajinski jezik. Izuzev albanskog, bosanskog, bugarskog i romskog, spisak jezika zaštićenih u delu III na ovaj način odnosi se na većinu jezika koji se tradicionalno koriste u Vojvodini. Postoji i određeni broj jezika koji su zaštićeni samo u delu II – bunjevački, češki, nemački, makedonski i vlaški. Pri tome, bunjevački, češki i nemački jezik uglavnom se odnose na Vojvodinu, a slučajevi makedonskog i vlaškog jezika odnose se samo na centralnu Srbiju.

Srbija nije ratifikovala najviši nivo odredaba u članu 9. ECRML, koji bi inače zahtevali da razne vrste sudskih postupaka (krivičnih, parničnih i upravnih) „obezbede da sudovi, na zahtev jedne od strana, sprovode postupak na regionalnom ili manjinskom jeziku“, već se opredelila za drugi, neposredan nivo posvećenosti. Taj nivo, kada je reč o krivičnom postupku, zahteva od zemlje članice „da okrivljenom garantuje pravo da upotrebljava sopstveni regionalni ili manjinski jezik“ (član 9. stav 1. tačka a) (ii) ECRML) i „da obezbedi da zahtev i dokaz, bez obzira na to da li je u pisanoj ili usmenoj formi, ne bude smatran neprihvatljivim samo zbog toga što je formulisan na regionalnom ili manjinskom jeziku“ (član 9. stav 1. tačka a) (iii) ECRML). Razlika između nivoa (i) i (ii) znači da prilikom ratifikacije člana 9. stav 1. tačka a) (ii) ECRML, zemlja nije obavezna da sprovodi krivične postupke u potpunosti na manjinskom jeziku, ali mora samo da okrivljenom da pravo da koristi svoj manjinski jezik u postupku, po potrebi uz tumačenje i prevođenje. Shodno tome, okrivljeni ima pravo da upotrebljava željeni (manjinski) jezik, ali sudija nije obavezan da komunicira na tom jeziku sa okrivljenim već umesto toga može da vodi postupak na službenom (srpskom) jeziku i da preko tumača premosti jaz između jezika na kojem se vodi postupak i jezika koji je okrivljeni izabrao. Ovo prevazilazi minimalni standard predviđen u članu 5. stav 2. i članu 6. stav 3. (a) ECHR i članu 10. stav 3. FCNM, koji zahteva da lice samo

treba „da bude obavešteno, bez odlaganja, na jeziku koji razume“ o razlozima hapšenja i da se brani na tom jeziku.

Ovde je važna klauzula o uslovljavanju sadržana u odredbama o minimalnom standardu u članu 5. stav 2. i članu 6. stav 3. (a) ECHR, kao i članu 10. stav 3. FCNM, koja povezuje pravo na upotrebu manjinskih jezika pred krivičnim sudovima sa upotrebom „jezika koji okrivljeni/a razume“, čime se ovo pravo ograničava na slučajeve kada dotično lice ne razume službeni jezik države. Iz perspektive opštih ljudskih prava, ta povezanost ima smisla jer će ova klauzula jednostavno garantovati da okrivljeni može da razume kontekst postupka i da komunicira na jeziku kojim je ovladao. Ova vrsta minimalnog standarda iz oblasti ljudskih prava obično nije od značaja za nacionalne manjine jer su u većini slučajeva širom Evrope pripadnici manjina savladali službeni jezik date države. Pomenuti minimalni standard ne daje nikakva posebna prava većini pripadnika nacionalnih manjina u Srbiji koji su – pošto su obično pohađali srpske škole – uglavnom dvojezični i mogu lako da komuniciraju na većinskom jeziku. Minimalni standard iz oblasti ljudskih prava, koji je takođe sadržan u članu 10. stav 3. FCNM, zbog toga je uglavnom nevažan za govornike manjinskih jezika (osim za Albance u Preševskoj dolini, koji su pretežno jednojezični i veoma ograničeno vladaju srpskim jezikom). Iz tog razloga, član 9. stav 1. tačka a) (ii) ECRML prevazilazi ovaj minimalni standard i garantuje svim govornicima zaštićenih manjinskih jezika pravo na upotrebu sopstvenog jezika, bez obzira na njegovo/njeno znanje službenog jezika date države (u ovom slučaju srpskog). Uprkos tome što to subjektivno pravo uslovljava mogućnošću da se na sudu koristi prevod (čisto iz praktičnih razloga), ova klauzula otvara javni prostor za upotrebu manjinskih jezika pred državnim institucijama, dajući govornicima manjinskih jezika pravo da biraju između jezika svoje zajednice ili srpskog.

Član 9. stav 1. tačka a) (iii) ECRML predviđa dodatni element otvaranja jezičkog režima u sudskom postupku tako što daje pravo formulisanja zahteva i predstavljanja dokaza na manjinskom jeziku. Ovo je naročito relevantno za dokaze – okrivljeni može da predstavi dokumenta ili svedočenja na manjinskom jeziku bez obaveze da sam dostavi zvanični prevod (tumačenje/prevod su zaduženje suda).

U građanskim parnicama, ratifikovane odredbe člana 9. stav 1. tačka b) (ii) ECRML predviđaju analogni režim. Prema njemu, država je obavezna „da dopusti, kad god stranka

treba da se pojavi lično pred sudom, da može da koristi sopstveni regionalni ili manjinski jezik bez ikakvih dodatnih troškova“. U skladu sa tim, govorniku manjinskog jezika dozvoljeno je da upotrebljava svoj manjinski jezik u postupku, pri čemu sud ne mora da obezbedi prevod. Ista obaveza se u članu 9. stav 1. tačka c) (ii) ECRML odnosi na postupke pred sudovima u vezi sa administrativnim pitanjima.

Član 9. stav 1. tačka d) ECRML predviđa dodatnu zaštitnu meru tako što zahteva „da bilo koje neophodno korišćenje prevodilaca ne izaziva dodatne troškove zainteresovanim licima“. Prema zakonskom režimu ratifikovanom u članu 9. ECRML, tumačenje ili prevod stoga je stvar u nadležnosti sudova; može se koristiti iz praktičnih razloga, ali od pravosudnog organa zavisi da li će se postarati o dostupnosti neophodnih načina tumačenja ili prevoda, pri čemu pravosudni organi moraju da nastale troškove pokriju iz svog budžeta.

Član 9. stav 2. ECRML sadrži dodatna jezička prava u pogledu pravnih dokumenata koji se koriste u društvenoj praksi između govornika manjinskih jezika. U kontekstu stroge strukture režima službenog jezika, ta dokumenta mogla bi da prouzrokuju probleme govornicima manjinskih jezika. Član 9. stav 2. tačka a) ECRML obavezuje državu „da ne dovodi u pitanje valjanost pravnih dokumenata samo zbog toga što su doneti na regionalnom ili manjinskom jeziku“. Ova klauzula govornicima manjinskih jezika otvara mogućnost da sastavljaju pravna dokumenta na svom manjinskom jeziku bez bojazni da će tim dokumentima kasnije biti uskraćena pravna relevantnost. Član 9. stav 2. tačka b) ECRML i član 9. stav 2. tačka c) ECRML sadrže ograničenije verzije iste garancije i nisu relevantni u slučaju Srbije.

Na kraju, član 9. stav 3. ECRML sadrži dodatni mehanizam za otvaranje zakonskog/pravosudnog prostora za upotrebu manjinskih jezika tako što predviđa prevod najvažnijih statutarnih tekstova na manjinske jezike. Značaj ove obaveze u velikoj meri prevazilazi praktičnost posedovanja zvaničnog teksta statuta na manjinskom jeziku u slučaju kada se taj manjinski jezik koristi pred sudom. Ustaljena praksa prevođenja statutarnih tekstova zahteva od države da sastavi grupu prevodilaca za stručnu pravnu terminologiju koji mogu da prevode takve tekstove s neophodnom preciznošću; ova praksa takođe zahteva rad na terminologiji jer pravni termini upotrebljeni u službenom jeziku date države moraju imati pouzdan prevod u terminologiji manjinskog jezika, što znači da država mora da uloži određene resurse (finansijske i ljudske) u rad na terminologiji u pravnoj struci, na

taj način proširujući domene koji se mogu koristiti u manjinskim jezicima. Prevodi statutarnih tekstova takođe su važni za pravnike koji rade na manjinskom jeziku zato što je pravna terminologija utvrđena u okviru prevoda krajnje značajna za njih ukoliko žele da se precizno izražavaju u pravnim razgovorima na manjinskom jeziku.

3.1.2. Zakonski okvir u Srbiji

Zakonodavni sistem u Srbiji je u velikoj meri usklađen sa gore pomenutim međunarodnim obavezama. Pre svega, postoji ustavno pravo o upotrebi manjinskih jezika u postupanju sa državnim telima, uključujući pravosudne organe. Ustav predviđa da su srpski jezik i ćirilično pismo u službenoj upotrebi u Srbiji, ali istovremeno izričito predviđa i upotrebu ostalih jezika i pisama u delu koji se odnosi na prava manjina (naglašavajući da će ovo pitanje biti dodatno regulisano zakonom). Stoga pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da koriste svoj jezik i pismo, kao i pravo na postupke koji se vode na njihovim jezicima pred državnim organima, organizacijama sa delegiranim javnim ovlašćenjima, organima autonomnih pokrajina i jedinicama lokalne samouprave. Neophodno je ispuniti jedan uslov: ovo pravo može se primeniti u područjima gde nacionalne manjine čine značajan deo stanovništva.

Postoji određen broj zakonskih akata koji dalje utvrđuju ustavna prava prema članu 10. stav 2. Ustava Srbije. U oblasti pravosuđa, glavne odredbe relevantnog zakonodavstva mogu se naći u Zakoniku o krivičnom postupku, Zakonu o parničnom postupku, Zakonu o prekršajima i Zakonu o upravnim sporovima. U ovom pogledu značajni su i Zakon o organizaciji sudova i Zakon o sudijama, kao i Zakon o javnom tužilaštvu. Ovi normativni akti jesu čvrsto povezani referencama na opšti režim (ravnopravne) upotrebe manjinskih jezika u državnim organima.

Najznačajniji akt opšteg zakonodavstva koji se bavi upotrebom manjinskih jezika u vezi sa državnim organima jeste Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma.¹³ Ovaj zakon propisuje srpski kao službeni jezik, a ćirilicu kao službeno pismo u Republici Srbiji. Međutim, u područjima koje naseljavaju pripadnici nacionalnih manjina, njihovi jezici i pisma mogu se službeno upotrebljavati istovremeno sa srpskim jezikom.¹⁴ Ovaj zakon predviđa da svaka osoba ima pravo na upotrebu sopstvenog jezika i na dobijanje informacija o relevantnim činjenicama na svom jeziku u postupcima koji se vode pred organima i organizacijama sa

---

¹³Službeni glasnik Republike Srbije, br. 45/1991, 101/2005 i 30/2010.

¹⁴Termin „istovremeno“ razlikuje se od drugih pravnih dokumenata koja koriste reč „ravnopravno“, kao što je navedeno u Odluci Ustavnog suda iz 1991. godine.

javnim ovlašćenjima. Član 11. stav 3. daje definiciju službene upotrebe jezika i pisama koja se, između ostalog, odnosi i na upotrebu manjinskih jezika u sudskom postupku. Isti član takođe predviđa prag od 15%, baš kao i Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Službena upotreba manjinskih jezika mora prvo da bude obuhvaćena opštinskim Statutom. Članovi 12–17 utvrđuju prava na upotrebu manjinskih jezika u raznim postupcima. Član 12. stav 1. predviđa kao opšte pravilo da se prvostepeni upravni, krivični, parnični ili drugi postupak u kome se rešava o pravima i dužnostima građana vodi na srpskom jeziku. Međutim, postupak se može voditi i na jeziku nacionalnih manjina koji je u službenoj upotrebi u datoj opštini ili pred sudom. Ako je sud obrazovan za više opština, postupak se može voditi na jezicima nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi u tim opštinama i to za stranke u postupku – pripadnike nacionalnih manjina koji imaju prebivalište u opštini u kojoj je u službenoj upotrebi jezik nacionalne manjine. Osim toga, ovaj zakon u članu 12. stavovi 4–6, predviđa pravila za određivanje jezika na kojem će se voditi dati postupak. Postupak se vodi na jeziku nacionalne manjine kad pripadnik nacionalne manjine, zahteva da se postupak vodi na tom jeziku. Postupak se može voditi na jeziku nacionalne manjine i kad u postupku učestvuje više stranaka čiji jezici nisu isti, ali koje se slažu da se postupak vodi na jeziku nacionalne manjine. Ako se stranke ne sporazumeju o tome na kom će se jeziku voditi postupak i ako jedna od stranaka zahteva da se postupak vodi na srpskom jeziku, u tom slučaju će se postupak voditi na srpskom. Zbog toga sudovi u suštini imaju ulogu da odrede jezik na kojem će se postupak voditi ukoliko stranke u postupku ne postignu sporazum. Sve dok to ne bude utvrđeno, jezik postupka uvek je srpski. Ukoliko se prvostepeni postupak vodi na jeziku nacionalne manjine, zapisnici i odluke u ili u vezi sa prvostepenim postupkom izrađuju se, kao autentični tekstovi, na srpskom jeziku i na jeziku nacionalne manjine na kojem je postupak vođen. Međutim, drugostepeni postupak vodi se uvek na srpskom jeziku, pri čemu pripadnici nacionalnih manjina koji su stranke u tom postupku imaju pravo da lično upotrebljavaju svoj jezik. Postoji i obaveza da prvostepeni organ prevede sve pisane instrumente u ili u vezi sa drugostepenim postupkom na jezik na kojem je vođen prvostepeni postupak.

Članovi 16–17 uređuju upotrebu manjinskih jezika u postupcima koji se vode u područjima gde manjinski jezici nisu u službenoj upotrebi. U tim slučajevima, pripadnik nacionalne manjine koji je stranka u postupku ima sledeća prava: da koristi svoj jezik u tom postupku;

da podnosi molbe, žalbe, tužbe, predloge, predstavke i druge podneske na manjinskom jeziku; da mu se, na njegov zahtev, dostavljaju otpravci rešenja, presuda i drugih akata.

Član 17. stav 1. dalje predviđa da se zapisnici vode na srpskom jeziku, ali se mogu prevesti na jezik nacionalne manjine (u celosti ili delimično) ako to zahteva pripadnik nacionalne manjine. Osim toga, pripadnik nacionalne manjine može da zahteva prevod izjava stranaka, svedoka, veštaka i drugih lica koja učestvuju u postupku. U tom slučaju, postupak se vodi uz pomoć tumača, a sud snosi troškove prevođenja. U zakonu je formulisana i obaveza objavljivanja zakona i propisa na jezicima nacionalnih manjina.

Teritorijalni i funkcionalni obim primene pravila o „službenoj“ upotrebi definisan je na prilično širok način: jedinice lokalne samouprave koje naseljava više od 15% pripadnika neke nacionalne manjine moraju da uvedu „ravnopravnu službenu upotrebu jezika i pisma“ te nacionalne manjine.¹⁵ Međutim, jezici i pisma nacionalnih manjina mogu se proglasiti kao obavezni u službenoj upotrebi i na teritoriji lokalne samouprave čak i ako nije dostignut prag od 15% ukoliko je reč o teritoriji na kojoj tradicionalno žive pripadnici nacionalnih manjina.¹⁶ U slučajevima kada nije ispunjen prag od 15%, ova odluka prepuštena je samoj opštini.

Nivo od 15% koji se odnosi na obaveze jedinica lokalne samouprave da uvedu ravnopravnu službenu upotrebu manjinskih jezika nalazi se u uobičajenom rasponu kada je reč o tim procentima i predstavlja uslov koji nadzorni organi načelno prihvataju kao razuman način sprovođenja teritorijalnih klauzula u okviru FCNM i ECRML (iako oba ugovorna tela obično zahtevaju fleksibilnu primenu ovih uslova). Ipak, ne treba zaboraviti da ti uslovi prouzrokuju izvesne probleme u delu III ECRML kada je reč o jezicima koji su izričito zaštićeni ovim režimom. Svi ti jezici ne ispunjavaju zahteve od 15% na lokalnom nivou, što im na kraju uskraćuje „ravnopravnu“ upotrebu na lokalnom nivou i, samim tim, sprečava primenu niza ostalih zakonodavnih mehanizama koji se odnose na upotrebu tih jezika u vezi sa pravosuđem.¹⁷

---

¹⁵Član 11. stav 2.

¹⁶Član 11. stav 1. Ovo je u skladu sa odredbama člana 10. stav 2. FCNM („tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina“) o proširenoj upotrebi manjinskih jezika u vezi sa administracijom.

¹⁷COMEX- Drugi evaluacioni izveštaj za Srbiju (2013), stavovi 7–11; Treći evaluacioni izveštaj za Srbiju (2015), stavovi 14–17.

Drugi po važnosti zakonski akt koji se odnosi na status manjinskih jezika (i nacionalnih manjina kao zajednica) jeste Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.¹⁸ Ovaj zakon dalje razrađuje ustavne odredbe o zaštiti manjina. Između ostalog, on garantuje pravo na upotrebu manjinskih jezika u javnosti. Član 10. predviđa da pripadnici nacionalnih manjina „mogu slobodno upotrebljavati svoj jezik i pismo, privatno i javno.“ Član 11. takođe definiše šta se podrazumeva pod „službenom upotrebom“ jezika neke nacionalne manjine, koja izričito obuhvata upotrebu jezika nacionalnih manjina u sudskim postupcima, kao i uslove pod kojima opštine imaju obavezu (ili pravo) da uvedu službenu upotrebu manjinskih jezika.

Zakon o lokalnoj samoupravi¹⁹ je takođe značajan jer opštinama dodeljuje odgovornost za sprovođenje, zaštitu i razvoj prava osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama, uključujući uvođenje službene upotrebe nekog manjinskog jezika.

Autonomna Pokrajina Vojvodina, najizraženije višejezično područje u Srbiji,²⁰ ima pravo na donošenje dodatnih zakona koji se, između ostalog, bave upotrebom jezika nacionalnih manjina. Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine iz 2014²¹ propisuje da je višejezičnost jedna od osnovnih vrednosti autonomne pokrajine (član 7. stav 1. Statuta) i da pokrajinske vlasti imaju obavezu da je podstiču (član 7. stav 2). Propisi treba da se objavljuju na svim jezicima koji su u službenoj upotrebi na pokrajinskom nivou (član 63. stav 3), a Autonomna Pokrajina može da prenese neke od svojih funkcija na nacionalne savete nacionalnih manjina (član 23. stav 3). Pored toga, Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine iz 2009. godine²² određuje niz nadležnosti Autonomne Pokrajine koje su relevantne za službenu upotrebu manjinskih jezika. Autonomna Pokrajina ima ovlašćenje da, osim državne regulative, detaljnije uređuje službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina u okviru svoje teritorije²³ i da vrši „inspekcijski nadzor“ u ovoj oblasti.²⁴

U Republici Srbiji posebno zakonodavstvo reguliše pojedinosti o upotrebi manjinskih jezika u kontekstu sudskih postupaka i procesima sa sudskom administracijom. Osnovna akta u

---

¹⁸Službeni glasnik Savezne Republike Jugoslavije, br. 11/2002.

¹⁹Službeni glasnik Republike Srbije, br. 129/2007 i 83/2014.

²⁰U AP Vojvodini su u službenoj upotrebi sledeći jezici: srpski jezik i ćirilčno pismo, mađarski, slovački, hrvatski, rumunski i rusinski jezik (i njihova pisma).

²¹Službeni glasnik AP Vojvodine, br. 20/2014.

²²Službeni glasnik AP Vojvodine, br. 99/2009, 67/2012 – odluka Ustavnog suda.

²³Član 76. stav 1.

²⁴Član 76. stav 2.

tom pogledu jesu Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o parničnom postupku, Zakon o prekršajima i Zakon o upravnim sporovima.

Član 11. Zakonika o krivičnom postupku predviđa da se krivični postupak vodi na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, ostavljajući mogućnost upotrebe ostalih jezika i pisama u postupku ukoliko su oni u službenoj upotrebi u skladu sa Ustavom i zakonom. Ista odredba predviđa da se postupak može voditi na manjinskom jeziku i pismu koji je u službenoj upotrebi pred organom koji vodi postupak. Stranke, svedoci i druga lica koja učestvuju u postupku imaju pravo da u toku postupka upotrebljavaju svoj jezik i pismo. Oni imaju pravo na tumačenje/prevod ukoliko se postupak ne vodi na njihovom jeziku osim ako ne izjave da znaju jezik na kom se vodi postupak (obično srpski jezik) nakon pouke o pravu na prevođenje. U slučaju da se koristi usmeno prevođenje, takvo prevođenje, kao i prevođenje dokumenata i ostalih pisanih dokaza, mora da obezbedi sud i da bude plaćeno iz sudskog budžeta. Ovaj zakon takođe predviđa da, u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima, okrivljeni ima pravo da bude obavešten u najkraćem vremenskom periodu i na jeziku koji on/ona razume, o optužbama protiv njega/nje, prirodi i osnovama optužbe, kao i o činjenici da sve što on/ona kaže može biti upotrebljeno kao dokaz u postupku. Isto tako, uhapšeno lice ima pravo da o razlogu svog hapšenja bude odmah obavešteno na jeziku koji razume.

Zakon o parničnom postupku pruža veoma sličan okvir. Parnični postupak se, po opštem pravilu, vodi na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, dok ostali jezici i pisma mogu da se upotrebe službeno (ukoliko je to dozvoljeno zakonom). U slučaju službene upotrebe nekog manjinskog jezika u nadležnosti suda, postupak se može voditi i na manjinskom jeziku i pismu koji su u službenoj upotrebi pred sudom. U tom slučaju, sve troškove postupka na drugom jeziku umesto na srpskom pokriva sud. Stranke i ostali učesnici u postupku imaju pravo da upotrebljavaju svoj (manjinski) jezik i pismo, u skladu sa relevantnim odredbama ovog statuta. Nekoliko odredaba detaljno reguliše pitanje jezika na kom se vodi postupak. Pre svega, član 95. stav 1. Zakona o parničnom postupku predviđa da stranke i drugi učesnici u postupku imaju pravo da na ročištima i prilikom usmenog preduzimanja procesnih radnji pred sudom upotrebljavaju svoj (manjinski) jezik. Ako se postupak ne vodi na jeziku koji stranke, odnosno drugi učesnici u postupku razumeju, što je uobičajen slučaj u praksi, obezbediće im se (ako to zahtevaju) usmeno prevođenje postupka na njihov jezik, uključujući i usmeno prevođenje svih dokumenata koji se koriste kao dokazi tokom

postupka. Osim toga, Zakon o parničnom postupku predviđa da se pozivi, odluke i druga sudska pismena u vezi sa predmetom sastavljaju na srpskom jeziku, ali da će ih sud, ukoliko je manjinski jezik u službenoj upotrebi u nadležnosti suda, upućivati na tom jeziku strankama i drugim učesnicima u postupku koji su pripadnici te nacionalne manjine i koji su zahtevali upotrebu svog jezika tokom postupka. Isto tako, stranke i drugi učesnici u postupku podnosiće svoje tužbe, žalbe i ostale podneske na jeziku koji je u službenoj upotrebi u sudu.

Zakon o prekršajima predviđa jezički režim koji je u velikoj meri sličan režimu krivičnog postupka. Opšte je pravilo da sud vodi postupak na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, dok se manjinski jezici i latinično pismo mogu upotrebljavati u skladu sa zakonom ukoliko su taj jezik i pismo u službenoj upotrebi u relevantnom okrugu. Ako se postupak ne vodi na jeziku stranaka ili drugih učesnika, biće angažovan prevodilac čak i ako su te osobe srpski državljani koji govore srpski jezik. Pripadnici nacionalne manjine dobiće pouku o pravu na prevod, ali se mogu odreći tog prava ukoliko govore jezik na kom se vodi postupak. Troškove prevođenja snosi sud.

Zakon o upravnim sporovima ne sadrži nijednu odredbu o upotrebi manjinskih jezika. Zbog toga se primenjuju uopštenija pravila Zakona o organizaciji sudova. Ovaj zakon takođe predviđa da se postupak vodi na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, dok ostavlja otvorenu mogućnost da pojedini sudovi, odeljenja van sedišta suda i sudske jedinice u manjinskim područjima upotrebljavaju ostale službene jezike i pisma koji su u upotrebi u relevantnom području u skladu sa zakonom.

Zakon o sudijama zvanično uspostavlja okvir kako bi se obezbedilo da govornici manjinskih jezika budu predstavljeni u sastavu pravosudnih organa. Član 46. stav 1. ovog zakona zabranjuje diskriminaciju po bilo kojem osnovu prilikom izbora (i predlaganja za izbor) sudija. U članu 46. stav 2. predviđeno je da se prilikom izbora sudija posebno vodi računa o nacionalnom sastavu stanovništva kako bi se među sudijama obezbedila odgovarajuća zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina, kao i neophodno poznavanje stručne pravne terminologije na jezicima nacionalne manjine koji su u službenoj upotrebi u sudovima. Ista odredba uključena je i kod izbora javnih tužilaca. Naime, Zakon o javnom tužilaštvu u članu 82. stav 5. predviđa da se pri izboru i predlaganju za izbor javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca vodi računa o nacionalnom sastavu stanovništva, odgovarajućoj zastupljenosti

pripadnika nacionalnih manjina i poznavanju stručne pravne terminologije na jezicima nacionalnih manjina.

3.2. Praktična upotreba manjinskih jezika pred sudovima

Prethodni opis zakonskog okvira pokazuje da je relevantno zakonodavstvo prilično sofisticirano i da, makar na papiru, u velikoj meri ispunjava međunarodne standarde, a ponekad ih i prevazilazi (mogućnost upotrebe manjinskih jezika kao jezika u sudskom postupku). U isto vreme, i u Srbiji i u nalazima relevantnih nadzornih tela Saveta Evrope primećeno je da praktična primena jezičkih prava sadržanih u srpskom zakonodavstvu u velikoj meri nailazi na prepreke.

U narednim pasusima navedene su neke od najvažnijih i najproblematičnijih prepreka koje direktno ili indirektno utiču na praktičnu primenu prava na upotrebu manjinskih jezika u vezi sa pravosuđem.

a) Upotreba manjinskih jezika u sudskim postupcima

Prema međunarodnim standardima, a pogotovo prema ECRML, pravo na upotrebu manjinskih jezika u kontekstu sudskih postupaka i u vezi sa sudskom administracijom obuhvata usmenu komunikaciju na zvaničnim ročištima, ali i podnošenje usmenih i pisanih prijava, dokumenata i zahteva. U Srbiji se, po pravilu, sudski postupci vode samo na srpskom jeziku. Mogu se voditi i na jeziku neke nacionalne manjine ukoliko se postupak vodi pred prvostepenim sudom, ukoliko je na nivou tog sudskog organa u službenoj upotrebi i neki manjinski jezik i ukoliko stranka zahteva da se postupak vodi na tom jeziku. Stranke i ostali učesnici u postupku takođe mogu da zahtevaju da pod istim uslovima koji važe za upotrebu jezika na nižem nivou, koriste manjinski jezik u sopstvenoj komunikaciji u sudskom postupku koji se vodi na srpskom, uz prevod sa tog manjinskog jezika i obrnuto. U tom slučaju, sva pisana i usmena komunikacija između stranke i sudskog organa (podnesci, pozivi, izjave itd.) vodiće se na tom jeziku. Troškove prevođenja snosi sudski organ koji vodi postupak. Kršenje ove odredbe može se osporiti na apelacionom sudu i može da predstavlja razlog za vraćanje predmeta prvostepenom sudu na dalje razmatranje.

Sve ove zakonske odredbe omogućavaju da zakonodavni okvir izgleda relativno velikodušan i, sve u svemu, u skladu sa obavezama koje su obuhvaćene relevantnim međunarodnim ugovorima, naročito ECRML. Ovo je razlog zbog kojeg je COMEX u svom drugom nadzornom krugu zaključio da je ispunjena većina obaveza predviđenih u članu 9. ECRML u vezi sa albanskim, bosanskim, hrvatskim, rumunskim i slovačkim jezikom²⁵ – procena koja je u velikoj meri podržana i u trećem nadzornom krugu.²⁶ Međutim, ako se dublje pogleda praksa unutar sudskog sistema, otkriće se da je upotreba jezika nacionalnih manjina pred sudskim organima veoma retka i gotovo nikada se ne primenjuje izvan Vojvodine. Postoje višestruki razlozi za ovaj nedostatak primene jezičkih prava predviđenih u relevantnom zakonodavstvu, uključujući i nedostatak stručnih i finansijskih kapaciteta sudskih organa u obezbeđivanju primene tog prava u praksi, nedostatak podsticanja upotrebe tih jezika kod govornika manjinskih jezika, kao i želja uključenih stranaka – koje u principu mogu da koriste prava garantovana u zakonodavstvu – da ne komplikuju postupak.²⁷

Prepreke za potpunu primenu zakonskih odredaba su kako pravne tako i činjenične prirode. Glavni razlog koji ograničava potpuno ispunjenje obaveza odabranih prema ECRML jeste zakonski uslov da će relevantni manjinski jezik biti u službenoj upotrebi u jedinicama lokalne samouprave unutar datog sudskog okruga – kao i konstrukcija tog kriterijuma u praksi. Srbija je ograničila praktičnu primenu ECRML na jezike koji su u službenoj upotrebi na lokalnom nivou u skladu sa sopstvenim zakonodavstvom. Zbog toga su romski i ukrajinski (kada je reč o delu III), kao i nemački, makedonski i vlaški (kada je reč o delu II) trenutno u prilično problematičnoj situaciji gledano iz perspektive ECRML. Svi ti jezici nisu u službenoj upotrebi ni u jednoj jedinici lokalne samouprave, pa se mehanizmi koje predviđa ECRML ne odnose na ove jezike u praksi kada je reč o upotrebi jezika u administraciji i sudovima. Shodno tome, COMEX je u svom poslednjem evaluacionom izveštaju iz 2015. godine zaključio da nisu ispunjene garancije iz člana 9. ECRML u vezi sa romskim i ukrajinskim jezikom;²⁸ isto to otkrio je i u vezi sa jezicima iz dela II i zatražio mere kojima će se ispuniti cilj zacrtan u članu 7. stav 1. tačka d) ECRML, odnosno „stvaranje uslova za olakšanje odnosno ohrabrivanje upotrebe regionalnih ili manjinskih jezika u govoru i

---

²⁵COMEX Drugi evaluacioni izveštaj za Srbiju (2013), stavovi 136–156.

²⁶COMEX Treći evaluacioni izveštaj za Srbiju (2015), stavovi 98, 151, 289, 372, 507, 634.

²⁷Videti i izveštaj o upotrebi manjinskih jezika u odnosima sa državnim organima, sastavljen u istom okviru (F. Palermo), kao i ACFC 3. Mišljenje za Srbiju (2013), stav 138 i dokument Zaštitnika građana, *Primena prava na službenu upotrebu jezika i pisanja nacionalnih manjina u Republici Srbiji, Beograd 2010.*

²⁸COMEX Treći evaluacioni izveštaj za Srbiju (2015), stavovi 443–457, 706–717.

pisanju, u javnom i privatnom životu“.²⁹ Kao što COMEX često preporučuje u slučajevima kada jezici ne ispunjavaju statutarne pragove, državne vlasti se pozivaju da razmotre fleksibilnu primenu statutarne režima kako bi se identifikovala bar jedna opština gde bi pomenuti jezik mogao da postane službeni i na taj način uživa zaštitu koju obezbeđuje ECRML.³⁰ Takav korak, čak i ako se preduzme samo u jednoj jedinici lokalne samouprave, mogao bi – makar u slučaju malih jezika – omogućiti da COMEX zaključi kako su u velikoj meri ispunjene odredbe člana 9. i 10. ECRML. Kao dodatna mera, postoji verovatno i potreba da se izradi šema pomoći koja bi podržala opštine u usvajanju neophodnih sporazuma za omogućavanje službene upotrebe. Bez dodatne materijalne podrške opštine najverovatnije i dalje neće biti spremne da dobrovoljno uvedu (paralelnu) službenu upotrebu manjinskih jezika na svojoj teritoriji (što je opcija predviđena u članu 11. stav 1. Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma).

Osim toga, očigledno postoji pogrešno shvatanje o pravima manjina i upotrebi manjinskih jezika. Stiče se utisak da određeni broj zaposlenih u državnim institucijama smatra pravo na upotrebu manjinskih jezika pred organima na čisto funkcionalan način, u skladu sa minimalnim standardima u oblasti ljudskih prava. Ovim se režim za govornike manjinskih jezika izjednačava sa situacijom za strance. Stranci obično ne znaju službeni jezik države i zbog toga je neophodno da im se obezbedi tumačenje kako bi se ostvarila primena osnovnih prava (kao što je pravo na upotrebu sopstvenog jezika u krivičnom postupku zagantovano u članu 6. ECHR). Osobe koje pripadaju nacionalnoj manjini obično govore (i pretpostavlja se da govore) službeni jezik. U tom kontekstu, postoji rizik da će se na korišćenje prevođenja, čak i kada je ono formalno dozvoljeno, gledati negativno, te da će ono izazivati odugovlačenje i dodatne troškove i moguće ugroziti šanse ravnopravnog tretmana u okviru sudskog postupka. Takva percepcija obično u znatnoj meri obeshrabruje upotrebu regionalnih ili manjinskih jezika jer oslanjanje na činjenične situacije o potrebama, gde dotična osoba ne poznaje službeni jezik nije pravedno prema osobama koje pripadaju nacionalnim manjinama. ECRML namerava da zaštiti njihova prava na komunikaciju na manjinskom jeziku u sudskom postupku bez obzira na njihovo znanje većinskog jezika.³¹

---

²⁹COMEX Treći evaluacioni izveštaj za Srbiju (2015), stavovi 42–60.

³⁰Ovo bi moglo da se postigne i ustavno orijentisanim tumačenjem člana 11.1 Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma, u kontekstu člana 10. stav 2. FCNM.

³¹Videti i izveštaj o upotrebi manjinskih jezika u odnosima sa državnim organima, sastavljen u istom okviru (F. Palermo).

Relativno mali broj slučajeva gde su u bilo kojoj meri primenjena jezička prava u vezi sa sudskim postupcima predstavlja snažan pokazatelj nedostataka koji preovlađuju u upotrebi manjinskih jezika u pravosuđu. Čak i u slučaju jezika koji su tradicionalno imali prilično snažan položaj u institucionalnom sistemu došlo je do naglog pada u njihovoj upotrebi u sudskim postupcima. Po mišljenju govornika mađarskog i albanskog jezika, sudski postupci koji se vode na tim jezicima predstavljaju izuzetak u današnje vreme. Iako i dalje postoji određeni broj sudija albanskog etničkog porekla – prema predstavnicima albanske manjine, Osnovni sud u Bujanovcu ima tri sudije albanskog porekla (od ukupno 12 sudija) – mogućnost vođenja sudskih postupaka na manjinskom jeziku, kao (istovremena) službena upotreba jezika na lokalnom nivou, nikada se ne primenjuje u praksi. Čak i sudije koji odlično poznaju manjinski jezik više vole da koriste srpski zbog praktičnih razloga u organizaciji sudskog poslovanja. Vođenje postupka na manjinskom jeziku znatno bi povećalo dodatni rad sudijama koji su obučeni i gotovo isključivo rade na srpskom jeziku pošto dovoljno ne poznaju odgovarajuću pravnu terminologiju na albanskom.

Stoga je upotreba manjinskih jezika u sudskom postupku, čak i u slučaju „snažnih“ jezika u službenoj upotrebi na lokalnom nivou, u velikoj meri ograničena na mogućnost lične upotrebe u kombinaciji sa tumačenjem/prevodom. Tumačenje na usmenim ročištima izaziva određene teškoće jer izgleda da nedostaju kvalifikovani prevodioci, što otežava blagovremenu organizaciju ročišta u skladu sa zahtevanim tumačenjem. Prema predstavnicima govornika manjinskih jezika, prevodilačke naknade su niske i često se isplaćuju sa zakašnjenjem, što dodatno ometa podsticaj kvalifikovanim osobama da postanu sudski tumači. Očigledan je raskorak između traženih kvalifikacija, koje postavljaju visoke zahteve za stručnu ekspertizu i terminološku preciznost, i praktičnog nivoa finansijskih sredstava koja se ulažu u prevođenje. Zabeleženo je da prevodiocima obično nisu plaćeni čak ni putni troškovi. Kada je reč o pismenom delu postupka, prevođenje je obično veoma naporno i oduzima mnogo vremena, te se smatra da usporava donošenje sudskih odluka. Zbog toga se govornici manjinskih jezika često odriču prava na komunikaciju na svom jeziku pred sudom uz obezbeđeno tumačenje odnosno prevod, i prihvataju da se postupak vodi samo na srpskom.

Izgleda da i ostale tradicionalne jezike u Vojvodini, kao što su rumunski i slovački, prate isti problemi jer je još manji broj postupaka u kojima se ti jezici upotrebljavaju.³²

Slučaj je još drastičniji kada je reč o malim i relativno osetljivim jezicima, poput rusinskog. Njegova upotreba u sudovima veoma je redak izuzetak, po mišljenju njegovih govornika, iako je u službenoj upotrebi u pojedinim jedinicama lokalne samouprave. Čak i kada se koriste, ti jezici mogu se uvesti u postupak putem tumačenja odnosno prevoda, a otežana priroda takve upotrebe u velikoj meri ometa primenu jezičkih prava garantovanih u važećem zakonodavstvu. Kao rezultat tih strukturnih prepreka utvrđeno je da je upotreba ovih jezika u pravosudnom sistemu praktično nepostojeća.

Takva situacija nije neuobičajena u poređenju sa ostalim državama u Evropi. Male jezičke zajednice sa veoma ograničenim brojem govornika obično opstaju u paralelnom dvojezičnom režimu gde govornici koriste manjinski jezik samo u okviru porodice i lokalne zajednice. Zvanična komunikacija sa spoljnim svetom, a naročito sa državnim organima, obično se odvija samo na većinskom jeziku. Čak i najpovoljniji zakonodavni sistemi u takvim situacijama nailaze na teškoće u praktičnoj primeni. I dalje će neki advokati iz manjinskih zajednica posedovati znanje manjinskog jezika u (ograničenim) oblastima gde se on obično koristi. Pošto su ti advokati obično obučeni samo na većinskom jeziku i koriste ga isključivo u pravnom kontekstu, oni se često osećaju nesigurno prilikom korišćenja manjinskog jezika u pravnoj oblasti, te više vole da koriste većinski jezik kao jezik sudskog postupka. Još važnije su mere praktičnog podsticaja za upotrebu manjinskih jezika u sudovima u takvim situacijama. Ako pravni režimi treba da funkcionišu u praksi, mora da postoji određen broj zaposlenih u sudu koji su ovladali manjinskim jezikom, otvoreno pokazujući da su spremni da komuniciraju na tom jeziku. Usluge prevođenja treba da budu dobro pripremljene unapred i da efikasno funkcionišu kako se ne bi stvorila predstava da upotreba manjinskih jezika opterećuje postupke, produžava ih i ometa donošenje presude. Neophodne su i neke dodatne mere (koje će biti opisane u daljem tekstu), kao što su sistematično prevođenje najvažnijih statutarnih tekstova, razvoj dosledne pravne terminologije u manjinskim jezicima i jezičko obučavanje sudskog osoblja.

U Srednjoj Evropi postoje primeri koji pokazuju da bi takav režim mogao da funkcioniše. U pojedinim sudskim okruzima u Austriji, na primer u Koruškoj, sudovi treba da postupaju

---

³²Videti i COMEX Drugi evaluacioni izveštaj za Srbiju (2013), stav 147.

dvojezično, na nemačkom i slovenačkom, da u svojim redovima imaju dvojezične sudije i dvojezično sudsko osoblje, šaljući na taj način poruku da je upotreba slovenačkog jezika sasvim uobičajena u sudskoj praksi.³³ Sličan poredak postoji i u lokalnom sudu u Lendavi, u Sloveniji, gde je u okviru stalnog sudskog osoblja specijalno angažovano nekoliko sudija koji govore mađarski, kao i sudski tumač za mađarski.³⁴ Isto tako, u područjima Crne Gore gde se govori albanski, pravosuđe (osnovni sud u Ulcinju) spremno je da vodi postupke na albanskom, u kojima delom učestvuju sudije koje govore albanski, a delom veliki broj sudskih tumača koji će biti angažovan kada se za tim ukaže potreba.³⁵ Najdalekosežniji model praktičnog režima koji obezbeđuje upotrebu regionalnog jezika u oblasti pravosuđa razvijen je u Italiji, u okviru autonomnog uređenja za Autonomnu Pokrajinu Bolcano, odnosno Bocen (Južni Tirol). Ovo je slučaj koji nije obuhvaćen ECRML, ali je posebno interesantan kao primer najbolje prakse. Da bi se prevazišla pat-pozicija zbog toga što garantovano pravo na upotrebu nemačkog u pravosudnim pitanjima nije funkcionisalo u okviru centralizovanog pravosuđa u Italiji, italijanska država je osnovala sporednu granu pravosuđa sastavljenu od sudija koji govore nemački. Kao rezultat, stanovnici Južnog Tirola mogu neometano da biraju da li će se postupak voditi na italijanskom ili nemačkom.³⁶

U osnovi svih ovih praktičnih problema trebalo bi imati na umu konceptualni problem koji postavlja ACFC u svom Tematskom komentaru br. 3 o jezičkim pravima. Koncept komunikacijskih „potreba“, kako se ističe u ACFC, ne podrazumeva uvek jezičnu nemogućnost osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama da govore službeni jezik (i njihovu posledičnu zavisnost od usluga na svom manjinskom jeziku). „Ugroženost funkcionalnosti manjinskog jezika kao sredstva komunikacije u datoj oblasti dovoljna je da predstavlja „potrebu“ u smislu člana 10. stav 2. Okvirne konvencije“, ACFC podseća države. „Zaštitne mere moraju biti na snazi kako bi se obezbedile usluge na manjinskom jeziku, čak i ako on nije u širokoj upotrebi jer bi u protivnom mogao da nestane iz javne sfere“.³⁷

U skladu sa tim, srpski organi trebalo bi da pažljivo razmotre kako da podstaknu govornike manjinskih jezika da prošire primenu svojih jezičkih prava prema relevantnom

---

³³Videti COMEX Drugi evaluacioni izveštaj za Austriju (2008), stav 222.

³⁴Videti COMEX Treći evaluacioni izveštaj za Sloveniju (2009), stav 106.

³⁵Videti COMEX Prvi evaluacioni izveštaj za Crnu Goru (2009), stav 110; Drugi evaluacioni izveštaj za Crnu Goru (2011), stav 125.

³⁶Videti i *Melissa Magliana*, Autonomna Pokrajina Južni Tirol; Model samouprave?, Accademia Europea, Bolcano 2001, str. 190 i dalje.

³⁷ACFC, Treći Tematski komentar o jezičkim pravima (2012), stav 56.

zakonodavstvu. To ne podrazumeva obavezno vođenje postupaka na manjinskom jeziku kao jezika postupka, što međunarodni standardi strogo ne zahtevaju kao opciju, ali može takođe da obuhvati ličnu upotrebu manjinskih jezika u postupcima i radnjama u pravosudnoj administraciji, uz odgovarajuću upotrebu usluga tumačenja i prevoda. Te usluge trebalo bi učvrstiti kako bi bile što efikasnije, a takođe treba istražiti moguće načine praktičnog uključivanja malih jezika koji nisu u upotrebi (ili su u veoma ograničenoj upotrebi) kao paralelnih službenih jezika na lokalnom nivou u institucionalni okvir za upotrebu manjinskih jezika u sudskim postupcima.

b) Poseban slučaj južnoslovenskih jezika

Posebna situacija očigledno postoji u vezi sa južnoslovenskim jezicima koji su se ranije smatrali varijantama „srpskohrvatskog“. Stvaranjem nezavisnih nacionalnih država u bivšim jugoslovenskim republikama otpočeo je trend prema kojem je svaka novoosnovana nezavisna država standardizovala svoj sopstveni državni jezik. Zbog toga se srpski, hrvatski, bosanski i crnogorski sada smatraju zasebnim jezicima, iako su i dalje međusobno razumljivi, sa manjim jezičkim razlikama, uglavnom u pogledu rečnika. Srbija priznaje bosanski, hrvatski i crnogorski kao manjinske jezike, što znači da pripadnici ovih manjina (bar formalno) mogu da zahtevaju prevod i tumačenje sa tih jezika i obrnuto, uprkos činjenici da se ti jezici mogu bez ikakvog problema međusobno razumeti.

Ovo svakako može da dovede do nekih paradoksalnih situacija i stvori dodatne troškove, a isto tako i probleme u političkoj debati. Ovde je potrebna pametna konstrukcija zakonskog okvira. Izgleda neizvesno da li međunarodni standardi (naročito ECRML) zaista zahtevaju tumačenje na usmenim ročištima. Kao što je prethodno objašnjeno, prema članu 9. stav 1. tačka a) (ii) ECRML, pravosudni organi moraju „da okrivljenom garantuju pravo da upotrebljava sopstveni regionalni ili manjinski jezik;“, a prema članu 9. stav 1. tačka a) (iii) ECRML, država je obavezna „da obezbedi da zahtev i dokaz, bez obzira na to da li je u pisanoj ili usmenoj formi, ne bude smatran neprihvatljivim samo zbog toga što je formulisan na regionalnom ili manjinskom jeziku“. Član 9. stav 1. tačka b) (ii) ECRML predviđa paralelnu obavezu za građanske parnice, a član 9. stav 1. tačka c) (ii) ECRML za postupke pred sudovima koji se tiču upravnih stvari. U slučaju kada su jezici međusobno razumljivi, ove obaveze očigledno ne zahtevaju tumačenje.

U pisanoj upotrebi mogući su drugačiji problemi. Sve veće su razlike u pisanim standardnim jezicima, a postoji i razlika između pisama – srpski (bar u svojoj službenoj varijanti) koristi ćirilicu, dok se bosanski i hrvatski pišu latinicom. Shodno tome, ne postoji alternativa za upotrebu prevedenih verzija na latiničnom pismu kada je upotreba bosanskog ili hrvatskog obavezna u sudskom postupku. Praksa koja trenutno preovladava – a to je jednostavno korišćenje verzija srpskog originala na latinici – nije u skladu sa zakonskim zahtevima. Međutim, nastali problem trebalo bi da je u praksi rešiv. Za slučajeve pisanog kontakta pravosudnih organa sa govornicima bosanskog i hrvatskog kao manjinskih jezika trebalo bi da je relativno jednostavno relevantnim pravosudnim organima obezbediti dvojezične standardne obrasce i dokumenta koja se uobičajeno koriste. Imajući na umu relativno male jezičke razlike (uglavnom ograničene na leksičke posebnosti), ovakvi aranžmani takođe su savršeni i za programe za automatsko prevođenje. Vrlo je malo praktičnih primera upotrebe takvih programa u pravosudnom sistemu, ali bi južnoslovenski jezici mogli poslužiti kao slučaj koji specijalno odgovara tim instrumentima jer je uglavnom neophodna razmena specifične terminologije. Većina problema mogla bi se lako rešiti jednokratnom investicijom za nabavku takvog programa.

c) Kadrovska politika

Praktični nedostaci u sprovođenju zakonodavnog uređenja za upotrebu manjinskih jezika u sudovima čvrsto su povezani sa pitanjima kadrovske politike u pravosudnom sistemu. Stoga je dostupnost potrebnih ljudskih resursa sposobnih da postupaju na manjinskim jezicima (uglavnom u pisanoj obliku) preduslov za efikasnost tog prava, pri čemu se u praksi usmena upotreba u sudskom postupku uglavnom obavlja tumačenjem. Srbija u svom Ustavu (član 77) garantuje princip adekvatnog predstavljanja pripadnika nacionalnih manjina u državnom aparatu, što se kao obaveza na nivou običnog zakonodavstva ogleda u odredbama Zakona o sudijama i Zakona o javnom tužilaštvu. Ova mera je važna zato što adekvatna zastupljenost osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama u pravosudnim organima olakšava upotrebu manjinskih jezika.

Nažalost, stiče se utisak da ovaj princip nije adekvatno primenjen u detaljima kadrovske politike u pravosuđu. Niz pokazatelja svedoči o postepenom smanjivanju broja sudija i tužilaca koji govore manjinske jezike, uključujući i Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu, gde je

tradicionalno postojao izuzetno veliki broj sudija i tužilaca sa znanjem mađarskog, slovačkog, rumunskog i rusinskog jezika. Starija generacija sudija i tužilaca uglavnom se penzionisala i nije zamenjena (bar u većini slučajeva) mlađim govornicima manjinskih jezika. O ovoj pojavi u velikoj meri svedoče gotovo sve jezičke manjine u Vojvodini.

Trenutna situacija delom je rezultat nedostataka u procesima regrutacije i izbora sudija i tužilaca, gde izgleda da princip adekvatne zastupljenosti manjinskog stanovništva nema fundamentalnu ulogu. Jednim delom izgleda da je to rezultat promena u pravnom obrazovanju i strukturama stimulacija za rad u pravosudnim organima. Ranije su, na primer, studenti prava koji govore mađarski mogli da prate i polažu neke pravne predmete na mađarskom na Univerzitetu u Novom Sadu, što ih je osposobljavalo za postupanje u pravnim pitanjima i na maternjem jeziku. Ova opcija izgleda više ne postoji, čime se narušava jezička kompetencija diplomiranih pravnika koji govore manjinski jezik. Šteta što je došlo do gubitka jezičke kompetencije u pravosuđu jer situacija u Vojvodini jasno predstavljala slučaj najbolje prakse u poređenju sa ostalim primerima. Pojedine države, na primer Finska, stavljaju poseban naglasak na obuku i regrutaciju sudija i tužilaca koji mogu da postupaju na dva jezika (kako na finskom tako i na švedskom), ali čak i tamo je teško garantovati dovoljan broj istinski dvojezičnih sudija, što nameće ulaganje odlučnih napora da se ponudi dvojezični oblik pravnog obrazovanja.³⁸ Usled nedostatka dvojezičnog pravnog obrazovanja i obuke, čak ni sudije koje govore manjinske jezike obično ih ne koriste jer su obučeni da u postupcima koriste samo srpski. Osim toga, čini se da su se promenili podsticaji za zapošljavanje u javnim službama (a naročito u pravosuđu). Karijera sudija i tužilaca navodno je manje privlačna nego u prethodnoj generaciji, a rezultat toga je da se u pravosuđu zapošljava veoma mali broj mladih diplomiranih pravnika iz manjinskih zajednica. Čak i oni malobrojni koji postanu sudije ili tužioci obično ne koriste svoj jezik u postupku zato što osećaju nesigurnost da upotrebljavaju pravnu terminologiju na manjinskim jezicima.

Ukoliko je cilj da se višejezično pravosuđe kakvo postoji u Vojvodini podrži i učvrsti, neophodan je odlučan napor u regrutovanju govornika manjinskih jezika u pravosuđu. Isto ovo potrebno je – možda čak i više – u sudskoj administraciji koja je zadužena da obavlja najveći deo pisane komunikacije u pravosudnom sistemu. Zastupljenost govornika manjinskih jezika u njihovim redovima neophodna je da bi režimi upotrebe manjinskih

---

³⁸Videti COMEX – ECRML Četvrti evaluacioni izveštaj za Finsku (2012), stavovi 146–148.

jezika u vezi sa pravosuđem efikasno funkcionisali u praksi. To dokazuje mali broj dvojezičnih pravosudnih sistema koji efikasno funkcionišu, što se može videti u dvojezičnim (nemačko-slovenačkim) okružnim sudovima u Koruškoj i u dvojezičnom (slovenačko-mađarskom) sudu u Lendavi, gde su specijalno angažovane dvojezične sudije i sudsko osoblje.³⁹

Hitne mere očigledno su neophodne u vezi sa sudskim osobljem u južnoj Srbiji koje mora da obavlja službenu komunikaciju na albanskom. Ova situacija je u određenom stepenu zahtevnija jer albanska manjina živi u veoma homogenoj i kompaktnoj zajednici usmerenoj na jednojezični život u zajednici samo na albanskom. Za razliku od većine ostalih govornika manjinskih jezika, Albanci uglavnom poseduju ograničeno znanje srpskog. U komunikaciji sa srpskim pravosuđem oni stoga zavise od usluga koje mogu da premoste jezičku barijeru. Međutim, broj sudija koji govore albanski očigledno se drastično smanjio tokom poslednjih nekoliko decenija, a prevodilačke službe nisu dovoljno opremljene. Naročito nedostaje neophodna stručna ekspertiza koja bi adekvatno služila potrebama pravosuđa i klijenata. Drugi problem očigledno jeste smanjena dostupnost dvojezičnih advokata. Stara generacija dvojezično obučanih advokata odlazi u penziju. U stvari, čini se da nijedna buduća generacija advokata neće moći da o pravnim pitanjima sa klijentima raspravlja na albanskom, a da je istovremeno u stanju da postupa u predmetima na srpskom u okviru zvaničnog sudskog postupka. Mladi ljudi sa znanjem albanskog jezika koji žele da studiraju pravo uglavnom odlaze na univerzitete van visokoškolskog obrazovnog sistema u Srbiji (na primer, u Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju); diplome koje tamo dobijaju nisu im priznate u Srbiji, a obuka na tim univerzitetima ih ne kvalifikuje za postupanje u okviru srpskog pravosuđa. Zbog toga postoji potreba za razvijanjem odgovarajuće opcije za studije prava sa albanskom komponentom u okviru univerzitetskog sistema u Srbiji – opcije koja bi bila privlačna za studente prava sa etničkim albanskim poreklom. Ako do toga ne dođe, efikasno funkcionisanje pravosudnog sistema u pogledu govornika albanskog jezika moglo bi da bude ozbiljno ometeno u srednjoročnom periodu.

Poseban slučaj jeste zastupljenost Roma u pravosudnom sistemu. Kao što je već pomenuto, pravno uređenje u postojećoj praksi sprečava upotrebu romskog jezika u vezi sa pravosuđem. U isto vreme, socijalna isključenost osoba romskog porekla je i dalje gorući problem. Povećana zastupljenost Roma u pravosudnom sistemu (i govornika romskog jezika

---

³⁹Videti reference u fusnotama 31 i 32.

među sudskim osobljem) neophodna je da bi se prevazišao postojeći psihološki jaz između pravosuđa i romskog stanovništva. Ovo nije specifičan problem samo u Srbiji, već je široko rasprostranjen u čitavoj Evropi. Izvesna zastupljenost Roma mogla bi da pomogne u izgradnji poverenja i da doprinese prevazilaženju tradicionalne percepcije pravosudnog aparata kao „stranog“ sredstva represije i progona. Bilo bi isuviše ambiciozno očekivati da će se sudski postupci voditi na romskom, ali trebalo bi bar da postoji prihvatljiva opcija upotrebe romskog na usmenim ročištima i komunikacije sa sudskom administracijom na romskom jeziku.

Uopšteno govoreći, usluge tumačenja i prevoda iziskuju odlučne napore u cilju poboljšanja. U pojedinim situacijama pravosudni organi trebalo bi da razmotre uspostavljanje stalnih službi za tumačenje i prevođenje u okviru sudske administracije, kao što je urađeno u određenom broju zemalja čiji sudovi dozvoljavaju i upotrebu manjinskih jezika.⁴⁰ Dokle god pravosuđe zavisi od tumača i prevodilaca koji se angažuju eksterno sa tržišta, uslovi (uključujući nivo nadoknada i naknadu troškova) treba da se poprave kako bi se stvorili bolji podsticaji za ponudu kvalitetnih usluga. Neophodno je uložiti napor i u poboljšanje profesionalnog kvaliteta tumača i prevodilaca, što najverovatnije nameće potrebu za nekim programima specijalizovane stručne obuke.

d) Objavljivanje zakona

U skladu sa obavezom preuzetom posle ratifikacije ECRML (član 9. stav 3), najvažniji zakoni trebalo bi da budu dostupni na deset jezika zaštićenih u delu III ECRML u Srbiji. Zakonska regulativa o objavljivanju zakona dugo je bila zasnovana samo na zakonu iz 1991. godine,⁴¹ prethodeći međunarodnim obavezama države, a predviđala je objavljivanje zakona samo na srpskom, iako Zakon o nacionalnim manjinama izričito nalaže da se zakoni i propisi na nacionalnom nivou moraju objavljivati i na jezicima nacionalnih manjina.⁴² Novi zakon – Zakon o objavljivanju zakona i drugih propisa i akata⁴³ usvojen je 2013. godine. Ovaj zakon ne sadrži izričitu odredbu o objavljivanju zakona i propisa na srpskom, ali isto tako ne sadrži ni odredbu koja predviđa da se zakoni i propisi mogu objavljivati na manjinskim jezicima.

---

⁴⁰Videti npr. reference za slučaj mađarskog jezika u Sloveniji u fusnoti 32 iznad.

⁴¹Zakon o objavljivanju zakona i drugih propisa i akata i o objavljivanju Službenog glasnika Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/91, 22/93 i 30/10).

⁴²Član 11.6 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

⁴³Službeni glasnik Republike Srbije, br. 45/2013.

U stvari, izgleda da je objavljivanje zakona i propisa na jezicima nacionalnih manjina retko, sa upadljivim izuzetkom teritorije Autonomne Pokrajine Vojvodine. Veoma mali broj statutarnih akata preveden je na manjinske jezike, a čak je ograničena i obaveštenost o njihovoj dostupnosti.

Nedostatak pravnih tekstova na manjinskim jezicima znatno utiče na praktičnu primenu jezičkih prava osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama, naročito u sudskim postupcima. Prevođenje zakona na manjinske jezike ne služi samo u komunikacione svrhe da bi se javnost upoznala sa ovim tekstovima. Takav (ograničen) stav u potpunosti bi potcenio šire funkcije objavljivanja prevedenih verzija najvažnijih zakona. Ovo prevođenje i objavljivanje ima simboličku vrednost jer izražava višejezični karakter države. Još važnije je to što ono stvara intelektualnu osnovu za obnavljanje pravne terminologije na manjinskim jezicima. Prevođenje zakona na manjinske jezike vodi i ka razvoju dosledne pravne terminologije na datom jeziku u vezi sa nacionalnim pravnim sistemom. Na taj način, doprinosi se izgradnji moderne terminologije na manjinskim jezicima i postavlja temelj daljim naporima u upotrebi manjinskih jezika u pravnom diskursu – vrsti upotrebe koja se pokazala kao izuzetno teška bez sistematičnog pravnog rečnika.

e) Pravna terminologija

Razvoj odgovarajuće pravne terminologije u manjinskim jezicima jeste važno pitanje za postizanje operativnosti manjinskih jezika u sudskim postupcima, što je izričito naglasio veliki broj pravnih stručnjaka sa kojima su obavljani razgovori. Razlike između pravnih sistema otežavaju upotrebu samo pravne terminologije koja postoji u ostalim državama gde predstavljaju službene jezike manjinski jezici u Srbiji. Pored toga, pojedini manjinski jezici ne odgovaraju nijednom službenom jeziku u ostalim zemljama.

Prevođenje pravnih tekstova koji se odnose na određeni pravni sistem zahteva sistematičan terminološki rad. Očigledno ništa slično još ne postoji u Srbiji, izuzev u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, gde je Pokrajinska skupština osnovala odbor zadužen za prepoznavanje jednakosti između pokrajinskih propisa napisanih na jezicima koji su u službenoj upotrebi.⁴⁴

---

⁴⁴Član 65. stav 1. Poslovnika o radu Skupštine AP Vojvodine; videti i izveštaj o upotrebi manjinskih jezika u odnosima sa državnim organima, sastavljen u istom okviru (F. Palermo).

4. Zaključci – preporuke

Prethodna zapažanja dovode do niza zaključaka koji pokazuju upadljive razlike između zakonodavnog uređenja u Srbiji i njegove praktične primene. Zakonski okvir u Srbiji u vezi sa manjinskim pravima uopšteno i naročito sa upotrebom manjinskih jezika u postupanju sa pravosuđem prilično je razvijen, sofisticiran i velikodušan. Praktična primena jezičkih prava na korišćenje manjinskih jezika u sudskom postupku, s druge strane, beleži nekoliko nedostataka i ukazuje na potrebu za odlučnim delovanjem srpskih vlasti.

Zakonodavni okvir je napredan i otvara dovoljno mogućnosti za upotrebu manjinskih jezika u sudskim postupcima i u komunikaciji sa sudskom administracijom. Sve u svemu, zakonodavni okvir je dovoljno fleksibilan u ispunjavanju potreba manjinskih jezika i omogućava Srbiji usklađivanje sa svojim međunarodnim obavezama. Stoga su u relevantnom zakonodavstvu potrebna samo manja prilagođavanja. Ako postoji neki problem u vezi sa postojećim zakonodavstvom, onda je to problem adekvatnog tumačenja i operativne konstrukcije zakonskih zahteva. Glavni problem u tom pogledu jeste dominantnost opcije iz člana 11. stav 2. Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma u određivanju (zajedničke) službene upotrebe manjinskih jezika na lokalnom nivou. S obzirom na to da relevantno zakonodavstvo, baš kao i u oblasti pravosudne upotrebe, povezuje jezička prava sa uslovom službene upotrebe na lokalnom nivou, ovo određivanje je od najvećeg značaja. Gotovo isključivo oslanjanje na mehanizam iz člana 11. stav 2. Zakona o službenoj upotrebi ograničava (zajedničku) upotrebu u jedinicama lokalne samouprave na prag od 15%. Taj uslov je sam po sebi opravdan (i nije neuobičajen u poređenju sa ostalima). Međutim, preovlađujući prag od 15% iz člana 11. stav 2. Zakona o službenoj upotrebi osuđuje određeni broj manjinskih jezika sa prepoznatom potrebom za zaštitom na to da budu izostavljeni iz praktične šeme zaštite. Sam zakon sa osnovnom klauzulom iz člana 11. stav 1. omogućio bi dovoljno fleksibilnosti i velikodušnu primenu koja je potpuno usklađena sa međunarodnim standardima. Neophodna je još šira primena mogućnosti iz Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma (a naročito veće korišćenje mogućnosti iz člana 11. stav 1. ovog zakona).

Kada je reč o praktičnoj primeni zakonskih odredaba u vezi sa upotrebom manjinskih jezika u sudovima, uočeno je da ima prostora za dalji napredak. Institucionalne prakse u tom pogledu nailaze na čitav niz strukturnih prepreka. Institucionalni kapacitet je prilično

ograničen, delom zbog nedostatka resursa, a delom i zbog neravnomernog sastava osoblja u institucijama. Opcija da se postupci vode isključivo na manjinskim jezicima koja je dozvoljena u nacionalnom zakonodavnom okviru gotovo se nikada ne primenjuje u praksi. Ovo samo po sebi ne predstavlja problem jer ta opcija prevazilazi međunarodni standard koji se odnosi na Srbiju. Preovlađujući način vođenja sudskih postupaka na srpskom, sa mogućnošću da govornici manjinskih jezika koriste svoje jezike u pojedinačnim radnjama sa sudovima, uz usluge stručnih tumača, i dalje bi bio u potpunosti usklađen sa važećim međunarodnim standardima (naročito sa odredbama člana 9. ECRML koji je Republika Srbija ratifikovala). U nastavku slede glavne predložene mere za poboljšanje upotrebe manjinskih jezika u sudovima koje bi trebalo razmotriti.

- 1) Tumačenje zakonodavnog okvira. Trebalo bi usvojiti drugačiji pristup konstrukciji zakonskih mogućnosti prema članu 11. Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma od onog koji se trenutno primenjuje. Nema potrebe za pribegavanjem fleksibilnoj opciji iz člana 11. stav 1. Zakona o službenoj upotrebi, koja bi dozvolila uvođenje (zajedničke) službene upotrebe manjinskih jezika na lokalnom nivou na onim teritorijama gde su pripadnici određene manjine dugotrajno i tradicionalno prisutni, bez obzira na prag od 15%. Posle uvođenja (zajedničke) službene upotrebe, govornike manjinskih jezika trebalo bi ohrabriti da primenjuju svoja jezička prava u oblasti pravosuđa.
- 2) Regrutacija i obuka osoblja. Neophodno je u potpunosti primenjivati ustavnu odredbu o adekvatnoj zastupljenosti manjina (član 77. stav 2. Ustava). Potreban je ravnomerniji sastav u pravosuđu, sa vidljivim brojem sudija i tužilaca koji potiču iz manjinskih zajednica u cilju efikasnog obezbeđivanja upotrebe manjinskih jezika u sudskim postupcima. U sudskoj administraciji treba organizovati dodatne poslove koji olakšavaju upotrebu manjinskih jezika, kao što su pozicije prevodilaca i službenika koji se bave zahtevima i sudskim dokumentima na manjinskim jezicima. Pored toga, zaposleni u pravosudnim institucijama koje se nalaze u područjima sa manjinskim jezicima trebalo bi da prođu posebnu obuku za obavljanje komunikacije na manjinskim jezicima koji se govore u datim nadležnostima. Obuka zaposlenih treba da se proširi i na svest o jezičkim pravima osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama prilikom postupanja sa pravosudnim institucijama. Takođe bi trebalo

unaprediti prevodilačke usluge koje su dostupne sudovima (uključujući regulatorni i finansijski okvir kao preduslov za rad prevodilaca).

- 3) Podizanje svesti. Pravosudni organi treba da poboljšaju informisanost o pravima manjina, kako među pripadnicima nacionalnih manjina, tako i u matičnom društvu. Treba razmotriti, između ostalog, sastavljanje kratkih i lako razumljivih brošura o dostupnim pravima i dobroj praksi u odnosu na pravosudne institucije kao za sudsko osoblje, tako i za opštu javnost.
- 4) Predviđeni pragovi. Pitanje jezika koje obuhvata ECRML, ali koji ne dostižu prag od 15% predviđen u članu 11. stav 2. Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma trebalo bi razmotriti (u skladu sa članom 11. stav 1. Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma) prepoznavanjem relevantnih opština gde se ti jezici tradicionalno govore kako bi se omogućila dostupnost jezičkih prava u tim opštinama (i u sudskim okruzima koji obuhvataju te opštine). Treba dati nacrt za određene šeme pomoći koja bi podržala usvajanje potrebnih uredbi za omogućavanje službene upotrebe u praksi, što znači da bi država trebalo da usvoji jasne finansijske planove o sredstvima koja se mogu izdvojiti za službenu upotrebu manjinskih jezika u praksi. Tamo gde nedostaje posebna budžetska linija u tu svrhu, trebalo bi je uspostaviti da bi se stvorili podsticaji za uvođenje relevantnih manjinskih jezika kao službenih jezika na opštinskom nivou, omogućavajući na taj način njihovu upotrebu i u vezi sa pravosuđem.
- 5) Prevod i terminologija. Vlasti bi takođe trebalo da obezbede odgovarajuća sredstva za prevođenje i da pokrenu doslednu šemu prevođenja najvažnijih nacionalnih zakonskih tekstova na jezike nacionalnih manjina, kao što je predviđeno zakonom. Osim toga, treba osnovati stručne komisije za pravnu terminologiju u manjinskim jezicima, u saradnji sa relevantnim Savetima nacionalnih manjina.